

РИТОРИКА ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ АДМІНІСТРАТИВНОЇ СУБКУЛЬТУРИ: ІСТОРИЧНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

О.І.Божок

аспірант кафедри філософії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

У статті досліджуються актуальні аспекти риторичних здібностей, вмінь та навичок сучасного державного службовця, за допомогою яких з'являється можливість пізнання внутрішнього світу чиновника. Наголошується на тому, що риторика і культура тісно взаємопов'язані, оскільки культурна освіченість та суверенність особистості формується шляхом визначення власної соціальної ідентичної та інших у межах комунікативного поля.

Ключові слова: риторика, державний службовець, адміністративна субкультура, комунікативні стратегії.

Різноманітність напрямів та підходів до реформування інституту державної служби в Україні, які є більш абстрактними та недостатньо ефективними, обумовлюють перспективи становлення нового риторичного дискурсу сучасного державного службовця, тому особливості актуальності набувають дослідження, спрямовані на конкретні комунікативні технології, риторичні ситуації й обставини, що відрізняються за своїм соціальним сенсом, та формують суспільне бачення діалогу «влада – суспільство». Риторика державного службовця є люстром іманентної сутності феномену адміністративної субкультури, де процес артикуляції виконує трансляційну функцію смислотворення, внутрішньої комунікативної стратегії, аксіосфери буття чиновника, моральних принципів, правил та норм його поведінки у соціумі. «Мова оформляє людську думку і є дієвою силою культури. Опанувавши мову, індивід в той же час опановує узагальнений в мові історичний досвід свого народу і всього людства, збагачуючи його своїм власним розумінням. Слово матеріалізує розумову і психічну здібності особистості...» [4, 150]

Сегменти адміністративної субкультури у своїй взаємодії утворюють специфічні риси мови професійного середовища та збагачують зовнішній образ державного службовця як оратора-красномовця принциповими відмінностями, такими як «сленг», корпоративність культури мовлення та суспільна значущість цілей комунікативного акту. Головною метою діяльності адміністративних менеджерів сьогодні постає налагодження ефективного діалогу між громадянином та державою. Отже, у такому експлікаційному контексті реформування державної служби, архітектонака комунікативної дії посадовця, його вміння переконати й зацікавити оточуючих, потреба відтворити

зворотні інформаційні потоки визначають багатовимірність творення нового комунікативного поля у відповідності до соціальних запитів сучасного суспільства.

Метою статті є спроба автора продемонструвати, що нормативне (офіційне) та недеклароване (неофіційне) мовлення державних службовців є інструментом професійної субкультури, де риторичний дискурс постає засобом наочного сприйняття корпоративної культури управлінців як вектору культурної політики, що декларує держава.

Для досягнення поставленої дослідження мети необхідно вирішити наступні завдання: дослідити комунікативне поле адміністративної субкультури в контексті вивчення риторичної моделі державних ораторів різних часів; розкрити роль і значення риторичних вмінь і навичок як світоглядного механізму, що транслює внутрішні аксіологічні виміри буття певної соціально-професійної групи; дослідити морально-етичний потенціал адміністративної риторики у сучасну добу; визначити стратегію комунікативної поведінки службовця та її ефективність у процесі реформування інституту державної служби в Україні.

Досліджувати риторичну державного службовця як інструмент адміністративної субкультури сучасності необхідно, спираючись на наукові досягнення міждисциплінарного характеру, оскільки багато теоретичного матеріалу можна запозичити у філософів, культурологів, соціологів та риторів, таких як: Платон, Аристотель, Сократ, Фома Аквінський, Нікколо Макіавеллі, Феофан Прокопович, Гуссерль, К.Ясперс, Б. Рассел, Ю. Габермас, М. С. Кеган, М. Бубер тощо.

Серед сучасних українських дослідників слід відзначити наукову роботу Харченко Ю. В., у якій риторика визначається як «метамо-

ва» – зовнішня штучно утворена форма існування культурної політики [8], а також наукові досягнення авторів А.М. Єрмоленко, Аверинцева С.С., Сарновської С. О., Кучмії О.П., Сагач Г.М., Михайлець Л.М. та ін., які обмірковують морально-етичні принципи комунікативного дискурсу, культуру ділового спілкування державних службовців та ораторське мистецтво взагалі. Дуже вагомим є комплекс наукових досліджень стосовно різних аспектів функціонування державної служби як соціального інституту, але їй досі потребують подальшого виокремленого аналізу комунікативні стратегії розвитку державної служби.

Можливість відстежити становлення комунікативної сфери адміністративної субкультури за допомогою опису риторичного потенціалу державних службовців вперше з'являється завдяки античному періоду, оскільки часом виникнення риторики як науки вважається ця епоха, де саме були представлені задатки риторичних законів стосовно публічних виступів ораторів того часу. Сенс риторики, як зазначає Аристотель, полягає у тому, що «...риторика є частиною подібною діалектиці: і та, і інша не є наукою про який-небудь певний предмет, про те, яка його природа, але обидві вони є методами для знаходження доказів...» [2] Аристотель відзначає види промов, предметом яких можуть бути фінанси, законодавство, безпека й мир у державі. Проголошують такі промови лише «совещательные» оратори, які керують містом-державою, мають відповідні знання стосовно форм державного устрою та зорієнтовані на досягнення найвищого блага для своєї держави. Подібні виступи не завжди ґрунтуються на доказовій базі, тому що етичність, довіра та чесність виступають запорукою успіху промовця. Сократівські діалоги та його метод запитань є першою спробою пошуку істини, де розгортаються роздуми щодо уміння керувати найкращим чином та чи існує можливість навчити людину моральним чеснотам. Отже, культурний зразок порядного «службовця» цього періоду формується трьома фундаментальними категоріями «істина», «благо» та «краса».

Епоха Середньовіччя – це час розквіту соціального впливу церковної риторики, де специфічність публічних виступів обумовлюється їх метою: не тільки донести певну інформацію до оточуючих, а й заангажувати їх. Теоцентрична картина світу формує нову управлінську парадигму, де зароджуються бюрократичні засади функціонування інституцій державного управління. У суспільстві створюється апарат церковних службовців, які значно впливають на державотворчі процеси, тому запроваджується й відповідна ієрархічна структура управління із набуттям відповідного ста-

туса, прав та обов'язків. До цього часу керування державою відбувалося тільки за принципом родинного походження, і як вважав Фома Аквінський такий механізм надання владних повноважень існуватиме завжди, але ораторське мистецтво церковних службовців постає детермінуючим чинником у формуванні вимог до професійних якостей працівників управлінського апарату, оскільки їх публічні виступи, що ґрунтувалися на морально-етичних засадах, успішність яких головним чином залежить від довіри суспільства, дозволили розкрити особистісні вміння та навички кожного окремого службовця. Отже, вперше у суспільстві формуються задатки професійно-орієнтовного підходу до відбору на управлінські посади та відбувається зміна статусу державної служби.

Доба Відродження відзначається філософським осмисленням безмежної світоглядної значущості індивідуальності завдяки синтезу провідних культурних традицій того часу: гуманізму та реформації, які постають своєрідним антропологічним імпульсом трансформації попередніх уявлень про місце й соціальний сенс буття людини. Самовизначення особистості набуває суспільно-корисної мети, яка обумовлює новий вимір соціокомунікативного конструкту «Я–Ти». Людина пізнає власний внутрішній світ, спілкуючись з іншим, віднаходить власний творчий потенціал, який з часом реалізовує у морально-етичній, комунікативній та соціально-професійній діяльності. Ренесанс є часом, коли реформаційні процеси торкнулися усіх сфер життєдіяльності соціуму, тому докорінно змінюються духовні цінності та норми, які формують новий культурно-ідейний антропоцентричний сенс функціонування управлінських структур. Гуманістичні ідеї продукують відповідні форми риторичного мовлення як способу обміну соціальним досвідом за принципами «вертикалі» та «горизонталі». Головною вимогою при відборі претендентів на управлінську посаду постає освіченість державного службовця, а комунікативний сенс діяльності посадовця того часу полягає у «лікуванні» духу народу та налагодженні взаємозв'язку між суспільством та владою. У відомого італійського філософа, історика та державного діяча Нікколо Макіавеллі у творі «Государ» зустрічається власне бачення управлінського апарату державного правителя, де він висловлює таку думку «...про розум правителя насамперед судять по тому, яких людей він до себе наближає; якщо це люди віддані і освічені, то можна завжди бути упевненим в його мудрості, бо він зумів розпізнати їх здібності і утримати їх відданість. Якщо ж вони не такі, то і про государя думатимуть відповідно,

бо першу помилку він вже зробив, вибравши поганих помічників...» [3, 111]

У добу Просвітництва формуються нові ідеологічні погляди щодо культури державного управління, де науковим товариством здійснюються спроби, спрямовані раціоналістично досягнути феномен організаційного механізму функціонування держави, тоді як на практиці бюрократичні методи управління поширюються в усіх суспільних сферах життя, й до сьогодення часу не існує системи адміністративного управління, здатної конкурувати та забезпечувати функціонування управлінських структур ефективніше. Риторика державних службовців того часу не осмислюється суспільством як комунікаційна модель певної соціально-професійної групи, тому Ф.Прокопович – видатний український просвітник, філософ та громадський діяч вважає, що рівень опанування ораторських здібностей не залежить від риторичної ситуації та сфери діяльності особистості й узагальнює античні знання та здобутки епохи Відродження і зазначає, що мистецтвом красномовства чиновник володіє тільки якщо народ є емоційно вільним, не симпатизує чи захоплюється оратором, а отже, здатний адекватно оцінювати отриману інформацію.

Становлення комунікативної філософської парадигми відбувалося на протязі XIX-XX ст., яскравими представниками якої є Е. Гуссерль, К. Ясперс, Б. Рассел, Ю. Габермас, М.С. Каган, М. Бубер та багато інших. Філософсько-гуманістичні засади комунікації концептуально об'єднані терміном «діалог», трактування якого вже виходить за межі спілкування двох осіб та простого інформаційного обміну або впливу на опонента, преферентним постає принцип діалогізму як простір для вирішення проблеми толерантного соціального співбуття ціннісних світів та культурних традицій різних етносів, народів, соціальних верств та окремих особистостей. У такому філософському контексті теорія риторики сягає нових обріїв, трансформуються уявлення щодо мисленнєво-мовленнєвої діяльності людини з урахуванням специфічних аспектів соціального змісту міжособистісних стосунків у рамках професійного спілкування.

Неетичність та конфліктогенність риторики сучасного державного службовця свідчить про кризу адміністративної субкультури, продуквану зневаженням гуманістичних, високоморальних особистісних орієнтирів, деформованістю аксіологічного виміру буття чиновника та формалізованістю правил його поведінки. Як зазначають І.В. Пешков та М.М. Бахтін «...Риторика виходить з того, що людина, яка свідомо говорить, має бути спеціально вихованою, навчатися принципам і навикам мовної

поведінки, причому пов'язаної не стільки з рівнем норми граматики, скільки з рівнем дії словом, дії свідомого, внутрішньо осмисленого...» [6; 7]

Морально-етичний потенціал державної служби в Україні є не розкритим, не визначеним та ґрунтується на Загальних положеннях щодо стандартів поведінки державного службовця, де вже у назві фігурує відсутність особистісно орієнтовного підходу, хоча позитивним моментом положень є системні роз'яснення стосовно соціальних принципів діяльності державних управлінців, визначення поняття «конфлікту інтересів» тощо [1].

Аналізуючи такі формальні стандарти та правила поведінки, слід зазначити, що специфічність та своєрідність феномену адміністративної субкультури полягає у її творенні як серцевини духовного простору життєдіяльності державного службовця, де адміністративні, й тим більше тоталітарні методи впливу, не тільки не діють, а й завдають непомірної шкоди. Тому актуалізується значення комунікативної діяльності як з боку самих державних службовців, так і зі сторони зовнішнього оточення.

Субкультура державних службовців сформована за наступними ключовими концептами передбачає, по-перше, не стандартизовану поведінкову модель, а стратегію морально-етичних вчинків, відповідну до динаміки суспільних перетворень та ситуативних чинників, що впливають на соціальну дійсність. Про це свідчать твердження Н. Макіавеллі щодо ефективності державного управління «...треба бути в очах людей жалісливим, вірним слову, милостивим, щирим, благочестивим – і бути таким насправді, але внутрішньо треба зберегти готовність проявити і протилежні якості, якщо це виявиться необхідно. Слід розуміти, що государ, особливо новий заради збереження держави часто буває вимушений йти проти свого слова, проти милосердя, доброти і благочестя...» [3, 96] По-друге, кожний працівник управлінського апарату повинен мати власний функціональний стиль цілеспрямованого впливу на опонента, який відображає «кодифікований тон» корпоративної культури управління. Управлінський стиль мовлення формується під впливом багатьох взаємообумовлюючих чинників – це «...стиль мислення управлінця, пріоритетність одного з видів інтелекту, індивідуально-психологічні особливості особистості службовців як членів колективу, специфіка макросередовища, характер управлінської діяльності...» [5, 44] По-третє, визначаючи мову з точки зору діяльнісного підходу, архітектоніка внутрішнього діалогу набуває преферентного значення, оскільки у таких пошуках й роздумах особистість формує

свою індивідуальність, шляхом самоідентифікації, самовиховання та культурного самотворення, «...адже потрібно не ліпити з людини щось за своїм образом та подобою, а допомогти людині винайти власний вчинок...» [6, 14]

Стратегії комунікативних дій державних службовців структурно відображають мету, завдання, методи переконання та кінцевий результат спілкування, які поєднані між собою головним чинником позитивної зміни соціальних реалій – ефективністю. Значимість нової стратегічної парадигми творення комунікативного поля державного службовця обумовлена багатовекторністю його соціальної взаємодії, зокрема це – спілкування з колегами, з гро-

мадськістю, із засобами масової інформації тощо.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що риторика сучасного державного службовця відображає стереотипну модель поведінки номенклатурного чиновника, для якої характерним є бюрократизм та «адміністративне спілкування», коли діалогічний характер відносин «влада-суспільство» втрачений, і особистість з обох сторін не сприймається як суб'єкт комунікативного акту, коли людина творчо нахненна, із власним моральним вибором, передбачуваністю дій, пристосовується до існуючої схеми (норми) поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Наказ* Головного Управління державної служби України «Про затвердження Загальних правил поведінки державного службовця» від 23.10.2000 року № 58 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. *Аристотель*. Риторика [Електронний ресурс] / Аристотель. – Режим доступу: <http://www.ruslib.com/POEEAST/ARISTOTEL/ritoriki.txt>
3. *Макиавелли Н.* Государь: Сочинения / Н.Макиавелли. – М.: ЭКСМО-Пресс; Харьков: Фолио, 2001. – 656 с.
4. *Марченко О.И.* Введение в культурологию [курс лекций] / О.И.Марченко / Под ред. Ю.Н. Солонина, Е.Г. Соколова. – СПб: Питер, 2003. – 167 с.
5. *Мкртычян С.В.* Стили управленческого общения в коммуникативно-когнитивном аспекте. Мова і культура. Науковий журнал / С.В.Мкртычян. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 11. – Т. I (113). – 408 с.
6. *Пешков И.В.* М.М. Бахтин: от философии поступка к риторике поступка / И.В. Пешков.. – М.: Лабиринт, 1996. – 176 с.
7. *Хаджирадева С.К.* Підготовка державних службовців до професійно-мовленнєвої комунікації: концептуальні засади й стратегія модернізації технологій: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.03 / С.К. Хаджирадева; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2006. – 36 с.
8. *Харченко Ю.В.* Політична риторика в діалозі «Схід-Захід»: соціально-філософський аналіз: автореф. дис... канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 / Ю.В. Харченко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2008. – 18 с.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2010 р.